

اعتباریابی مقیاس دینداری و نقش روش‌های تدریس فعال با رویکرد اسلامی

بر میزان دینداری دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه*

- فرانک امیدیان^۱
- مرضیه دهقانی^۲
- عزیز خواجه‌حسن‌زاده‌دزفولی^۳

چکیده

هدف پژوهش حاضر، اعتباریابی مقیاس دینداری و بررسی نقش روش تدریس (فعال مبتنی بر رویکرد اسلامی - سنتی) درس دین و زندگی بر میزان دینداری دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه در شهرستان دزفول است. روش تحقیق، پس‌رویدادی از نوع علمی - مقایسه‌ای می‌باشد. جامعه آماری این پژوهش، شامل کلیه دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه در شهرستان دزفول در سال تحصیلی ۹۴-۹۵ است. با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای، ۳۷۰ نفر به عنوان نمونه آماری

* تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۵/۱۰ - تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۱۱/۹.

۱. استادیار گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد دزفول (نویسنده مسئول).
omidian.2013@gmail.com

۲. استادیار گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه تهران.
dehghani_m33@ut.ac.ir

۳. کارشناس ارشد برنامه‌ریزی آموزشی، آموزش و پرورش شهرستان دزفول.
matin2023@yahoo.com

انتخاب شدند. ابزار پایان‌نامه، شامل پرسشنامه «میزان دینداری» بود که روایی آن، با انجام تحلیل عاملی اکتشافی در چهار حیطه (اعتقادات، عبادات، عمل صالح، تعامل با طبیعت) تأیید شد. نتایج یافته‌های بدست آمده نشان دادند دانش‌آموزانی که با روش تدریس فعال، توسط معلمان درس دین و زندگی دوره دوم متوسطه آموزش دیده‌اند، از میزان دینداری بالاتری نسبت به دانش‌آموزانی که با روش تدریس سنتی توسط معلمان درس دین و زندگی دوره دوم متوسطه آموزش دیده‌اند، برخوردار می‌باشند.

واژگان کلیدی: دینداری، روش تدریس فعال، رویکرد اسلامی

مقدمه

پدیده دینداری^۱ نوجوانان از موضوعات قابل توجه صاحب‌نظران و مربیان تعلیم و تربیت عصر حاضر است. دینداری، تجلی ارزش‌ها و نشانه‌های دینی در نگرش، گرایش و کنش‌های آشکار و پنهان فرد است (لنسکی، ۱۹۶۱؛ نقل از شجاعی زند، ۱۳۸۴، ۴۰-۴۱). دینداری مقوله‌ای پیچیده و چند بُعدی است که با شاخص‌های متعددی که متبادر حالات درونی و رفتاری فرد است، تعیین می‌شوند. نظریه پردازان غربی، سنجه‌ها و شاخص‌های مختلفی را برای تعیین میزان دینداری ارائه داده‌اند. لنسکی از نخستین کسانی بوده است که سنجه‌های دینداری را بعنوان «جهت‌گیری دینی» و «میزان درگیر بودن با گروه دینی» معرفی می‌کند. جهت‌گیری دینی به بُعد عبودیت و میزان ارتباط فرد با خدا دلالت دارد. درگیر بودن گروهی دیندار نیز، از نظر مشارکتی و میزان حضور در فعالیت‌های رسمی و جمعی دینی و از حیث معاشرتی، یعنی داشتن پیوندهای دوستانه و عاطفی با هم‌کیشان است. فوکویاما (۱۹۶۱) ابعاد چهارگانه «شناختی»، «آیینی»، «عقیدتی» و «عبادی» را جهت سنجش دینداری مطرح می‌کند (شجاعی زند، ۱۳۸۴، ۴۲). گلاک و استارک (۱۹۷۰) برای شناخت میزان دینداری، چهار مؤلفه اصلی «باور»، «عمل»، «تجربه» و «عمل» را تحت عنوان «ابعاد عمومی التزام دینی» ارائه می‌دهند. به همین دلیل مدعی هستند که این مدل، قابلیت به کارگیری و تعمیم به هر یک از ادیان جهانی را دارد.

1. Religiosity.

بُعد باور به شاخص‌های برگزیدگی و اخلاق‌گرایی و عمل، به مناسک و عبادت قابل تقسیم است. آنها معتقدند که در همهٔ ادیان، عرصه‌های مشترکی وجود دارد که دینداری در آن متجلی می‌شود و عبارتند از: ابعاد اعتقادی، مناسکی، عاطفی و پیامدی (موحد و دلبری، ۱۳۸۳، ۱۲۷). فاکنر و دیجانگ (۱۹۶۶)، کلیتون و گلییدن (۱۹۷۴) و دیجانگ و فاکنر و ارلند (۱۹۷۹) به بسط مدل گلاک و استارک (۱۹۷۰) در بُعد پی‌آمدی دینداری در دو سطح فردی و اجتماعی پرداختند (شجاعی زند، ۱۳۸۴، ۴۴). در ایران نیز مدل سنجش دینداری توسط شجاعی زند (۱۳۸۴) ارائه شد. این الگو مبتنی بر ابعاد وجودی انسان «ذهن»، «روان» و «تن» و وجوه دینی «معرفتی»، «عاطفی» و «عملی» است. براساس این الگو، برای سنجش معرفت دینی و حالات عاطفی به ترتیب: ابعاد دینی اعتقادات، ایمانیات، عبادیات و اخلاقیات مورد نظر است. همچنین بُعد عملی و پی‌آمدی دینی براساس میزان عمل دیندار به تکالیف فرعی و جمعی شرعی سنجش می‌شود.

شاخصه‌های دینداری از منظر اسلام و حضرت علی علیه السلام با رویکردی درون دینی به ارائهٔ ویژگی‌ها و نشانه‌هایی می‌پردازد که یک فرد مؤمن و معتقد به اسلام باید آنها را دارا باشد. برای رسیدن به این مقصود، از منابع حدیثی شیعه و اهل سنت استفاده شده و عناصری که در روایات، شاخص دینداری معرفی شده‌اند، استخراج گردیده است. با عرضهٔ عادات و رفتارهای هر شخص به این شاخص‌ها، میزان پایبندی و یا عدم پایبندی او به فرامین اسلامی آشکار خواهد گردید.

شاخصه‌های دینداری از دیدگاه حضرت علی علیه السلام در خطبه‌های نهج البلاغه شامل معرفت دینی، ترک گناه، عمل صالح، اهتمام به واجبات، صدق و امانت، تقوا و پارسایی، فداکردن دنیا برای دین، وفای به عهد، تعادل برای خشم و رضا، دوری از هواپرستی، امر به معروف و نهی از منکر، پرهیز از مردم‌آزاری می‌باشند. پیداست پدیدهٔ دینداری پدیده‌ای جامع، کامل، چند بُعدی درونی، بیرونی، ظاهری و باطنی است. یکی از دروس متوسطه که در این راستا نوجوانان را با دانش دینی و مذهبی آشنا می‌سازد، درس دین و زندگی است. اما از آنجایی که تربیت دینی اسلامی، رشد همه جانبه و متعادل استعدادهای طبیعی انسان در مسیر قرب الی الله است، به نحوی که

نگرش، گرایش و کنش‌های فرد را تحت تأثیر قرار دهد، این مهم در پرتو کاربرد روش‌ها و شیوه‌های آموزشی مبتنی بر تعالیم دینی و مذهبی تحقق می‌یابد.

بررسی آیات، احادیث و روایات نشان می‌دهند که مهم‌ترین شیوه‌های آموزه‌های دینی شامل یادگیری مشارکتی، پرسش و پاسخ، مباحثه، داستان‌گویی و گردش علمی می‌باشند. به فرموده رسول اکرم ﷺ، در آموزش و پرورش باید سه اصل تکریم و احترام، آزادی و بازی در نظر مریبان تربیتی باشد؛ چون نوجوانان به مرحله‌ای از رشد رسیده‌اند که می‌توانند در تدبیر کارها و امور، مورد تکیه و مشورت قرار گیرند؛ لذا باید شرایطی برای تأیید آنها را فراهم آورند. به عبارتی، بر شیوه یادگیری مشارکتی در دوره نوجوانی تأکید شده است (فاضلی، ۱۳۹۰، ۴۰-۳۹). امام صادق علیه السلام نیز بر نقش بازی و فراهم‌سازی محیط برای یادگیری فعال فراگیر نیز تأکید می‌کند (کلینی، ۱۳۷۰، ۴۷ و ۴۶). حضرت علی علیه السلام بر مشارکت فراگیر در فرایند یادگیری و حل مشکلات تأکید می‌نماید (تصنیف غررالحکم و دررالکلم، ۴۴۲، ح ۱۰۰۷۷). روش تدریس مشارکتی در آموزه‌های دینی، موجب مرتفع شدن معایب و اشکالات یادگیری می‌شود. در احادیث و روایات بر ارزش نقادانه شیوه‌های مشارکتی تأکید فراوانی شده است. امام صادق علیه السلام بیان معایب را مانند هدیه، ارزشمند می‌شمارد. حضرت علی علیه السلام از مردم می‌خواهد که او را نقد و ارزیابی کنند. امام خمینی (ره) مشارکت را روشی برای اصلاح و رشد معرفی می‌کند. از طرفی روش تدریس مشارکتی، موجب افزایش خلاقیت و اعتماد به نفس و یادگیری می‌شود. حضرت علی علیه السلام می‌فرماید: «کسی که با انسان‌های دیگر مشورت می‌کند، در عقل‌های آنان شریک است.»

روش داستان‌گویی و قصه‌گویی نیز روش تربیتی قرآن کریم است. نوجوانان از الگوهای ارائه شده سرمشق می‌گیرند. زیرا بین خود و قهرمان داستان، یک نوع رابطه ایجاد می‌کنند. گاهی شنونده داستان، با قهرمان داستان همنوایی می‌کند، هدایت می‌شود و می‌آموزد، یا از حوادث و رویدادهای ناخوشایند می‌ترسد و عبرت می‌گیرد. داستان، حس کنجکاوی دانش‌آموزان را افزایش می‌دهد و موجب یادگیری آنان می‌شود. داستان، دانش‌آموزان را با مضامین اخلاقی همچون عدالت، عادل، ظلم، تهمت، غیبت، حقیقت‌جویی، عبادت، بندگی و... آشنا می‌سازد (خلجی، ۱۳۹۲، ۱۱۳-۱۱۲).

۱۰۹). روش تدریس گردش علمی نیز، از روش‌های آموزشی مورد تأکید اسلام است. خداوند در قرآن، بر مسافرت و مشاهده آثار علم و قدرت، بی‌نظیر تأکید می‌کند؛ زیرا تفکر و تأمل در جلوه‌های علم و حکمت و زیبایی‌های جهان طبیعت، موجب تقویت ایمان و دینداری نسبت به خدا خواهد شد (فصلت، آیه ۳ و غاشیه، آیه‌های ۱۷ تا ۲۰). تربیت اخلاقی از منظر خواجه نصیر طوسی، در مرحله نوجوانی و بلوغ، بر مبنای عقل، استدلال و برهان صورت می‌پذیرد (کیانی و نصرآبادی، ۱۳۹۰، ۹۴-۶۵).

نتایج پژوهش‌های داخلی و خارجی نیز بر تأثیر روش‌های تدریس فعال بر میزان دینداری دانش‌آموزان دلالت دارند. گنجی (۱۳۸۳) نشان داد، شیوه عرضه دین از سوی مبلغان دینی، بر میزان دینداری آنان تأثیرگذار است. مؤمن نژاد (۱۳۹۲) در پژوهشی نیمه تجربی با هدف بررسی اثربخشی آموزش آموزه‌های مذهبی کتاب دین و زندگی بر دینداری دانش‌آموزان پسر (سوم مقطع متوسطه) شهرستان گتوند، به این نتیجه دست یافت که آموزش آموزه‌های مذهبی کتاب دین و زندگی، باعث افزایش دینداری دانش‌آموزان شده و آموزش، مؤثر بوده است و تأثیر آموزش مورد نظر، با توجه به نتایج آزمون پیگیری، از ثبات لازم برخوردار بوده است. فلاح (۱۳۸۸)، در پژوهشی توصیفی پیمایشی با عنوان تأثیر روش تدریس مشارکتی و روش تدریس سنتی بر پیشرفت تحصیلی و نگرش به درس معارف اسلامی در مراکز پیش دانشگاهی شهر تبریز به این نتیجه دست یافته است که نگرش‌های دانش‌آموزان گروه مشارکتی به یادگیری و موضوع درسی در مقایسه با گروه آزمودنی‌های سنتی از تغییرات مثبت بیشتری برخوردار بوده است. غلامی، ملکی و امامی‌ریزی^۱ (۲۰۱۱) ضمن پژوهشی از نوع توصیفی - پیمایشی به این نتیجه دست یافتند که از دیدگاه معلمان پایه پنجم ابتدایی، استفاده از روش‌های تدریس فعال بر تربیت اخلاقی و مذهبی دانش‌آموزان در سه حوزه شناختی، عاطفی، روانی و حرکتی تأثیرگذار است. چی دی^۲ (۲۰۱۳)، روش‌های تدریس و مواد کمک آموزشی برای آموزش متون مذهبی در مدارس متوسطه از دیدگاه معلمان را بررسی نمودند. نتایج این پژوهش نشان داد که بهترین روش‌های تدریس برای آموزش

1. Gholami, Maleki , Emami Rizzi.

2. Chidi.

مباحث مذهبی شامل سخنرانی، بحث گروهی، ایفای نقش، داستان‌گویی، ضرب‌المثل و سرودخوانی، روش پروژه، نمایشنامه‌ای، سمینار و روش تدریس کارگروهی، گردش علمی، مطالعه موردی و پرسش و پاسخ بودند.

همچنین، مهم‌ترین مواد و وسایل آموزشی در آموزش مفاهیم مذهبی در دوره متوسطه عبارت است از کتب درسی، تابلو، گچ، سناریوها، نمایشنامه‌ها، انگاره‌ها، رساله‌های چاپی و کاتولگ‌ها. امامی‌ریزی، نجفی‌پور و میرشاه‌جعفری^۱ (۲۰۱۳) طی تحقیقی آزمایشی نتیجه گرفتند که استفاده از روش‌های تدریس فعال، بر یادگیری مفاهیم مذهبی در دانش‌آموزان ابتدایی پایه دوم نسبت به روش‌های تدریس سخنرانی، توصیفی و سنتی، تأثیر بیشتری دارد. سیتوما^۲ (۲۰۱۶)، طی مطالعه‌ای پیمایشی نظرات معلمان نسبت به استفاده از روش‌های تدریس در آموزش مذهبی مسیحیت را در دوره متوسطه بررسی نمود. نتایج نشان داد که ۷۶٪ از معلمان، از روش تدریس سخنرانی، ۷۲٪ از روش مباحثه‌ای، ۵۳٪ از روش کنفرانس کلاسی، ۲۳٪ از روش سمعی - بصری و ۴۱٪ از روش‌های پژوهش کتابخانه‌ای در آموزش مفاهیم مذهبی مسیحیت استفاده نمودند. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که مفاهیم مذهبی به وسیله شیوه‌های فعال تدریس نیز، همچون مباحثه‌ای، سمینار و پروژه‌ای در کشور کلمبیا آموزش داده می‌شوند، اگرچه اکثریت معلمان از روش سخنرانی در آموزش مفاهیم مذهبی نیز استفاده می‌کنند. با توجه به مبانی نظری و پیشینه پژوهش کاربردی روش‌های تدریس فعال در آموزش آموزه‌های دینی بر میزان دینداری نوجوانان مؤثر است؛ لذا پرسشی که مطرح می‌شود این است که آیا کاربردی روش‌های تدریس فعال در مقایسه با روش سنتی در درس دین و زندگی دور متوسطه، بر میزان دینداری دانش‌آموزان دور دوم متوسطه شهرستان دزفول تأثیرگذار است؟ اما از آنجایی که تاکنون هیچ‌گونه مقیاسی برای سنجش میزان دینداری دانش‌آموزان دوره متوسطه طراحی نشده است؛ لذا یکی دیگر از اهداف پژوهش حاضر طراحی و تدوین مقیاسی برای سنجش میزان دینداری دانش‌آموزان دوره متوسطه است.

1. Emami rizi , Najafipour & Mirshah Jafari.

2. Situma.

روش پژوهش

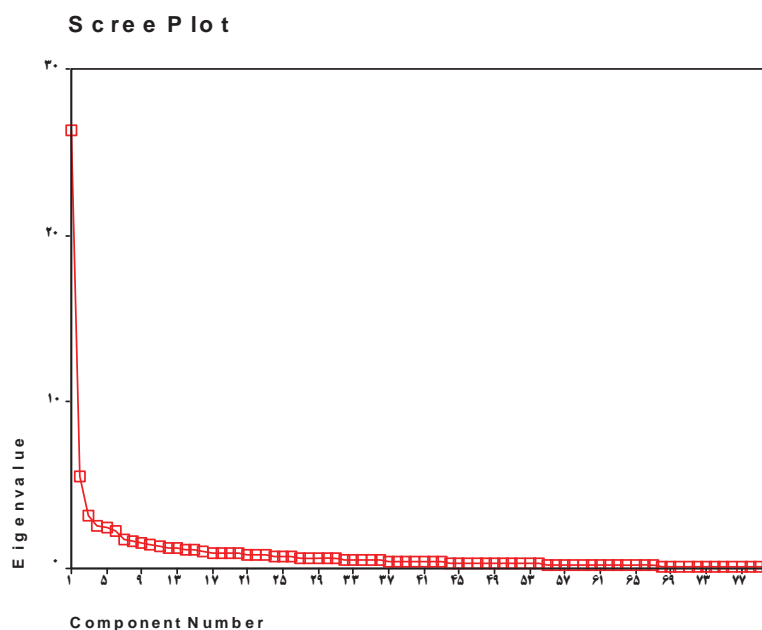
پژوهش حاضر از حیث هدف، کاربردی می‌باشد؛ زیرا نتایج این پژوهش، چارچوب مفیدی را برای برنامه‌ریزان آموزشی، درسی و مربیان درس دین و زندگی در دوره دوم متوسطه فراهم می‌آورد. از حیث روش نیز، پی‌رویدادی از نوع علمی - مقایسه‌ای بود؛ زیرا میزان دینداری دانش‌آموزان با توجه به نوع روش تدریس (فعال - سنتی) معلمان درس دین و زندگی دوره دوم متوسطه در شهرستان دزفول بررسی شد. جامعه آماری این پژوهش، شامل کلیه دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه در شهرستان دزفول به تعداد ۸۴۶۰ نفر می‌باشند که در سال ۹۵-۹۴ در این پایه مشغول تحصیل هستند. حجم نمونه این تحقیق، مشتمل بر ۳۷۰ نفر از دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه (پایه‌های دهم، یازدهم، دوازدهم) در شهرستان دزفول می‌باشد که برای انتخاب آنها از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای مرحله‌ای استفاده شده است. به این صورت که در ابتدا، شهرستان دزفول را به چهار منطقه شمال، جنوب، مشرق و مغرب تقسیم نمودیم. سپس از هر منطقه، تعداد یک مدرسه به روش تصادفی ساده از نوع قرعه‌کشی انتخاب شد و در مرحله بعد، در بین تمام دانش‌آموزان، پرسشنامه‌ها توزیع شد. ابزار اندازه‌گیری و انجام پژوهش دو پرسشنامه است: ۱. پرسشنامه دینداری؛ ۲. پرسشنامه محقق ساخته مقایسه دو روش سنتی و فعال در درس دین و زندگی.

۱. پرسشنامه سنجش میزان دینداری

این پرسشنامه اعتباری، پرسشنامه سنجش دینداری ۸۰ سؤالی سراجزاده (۱۳۹۳) می‌باشد. ابتدا با توجه به گروه، یعنی جامعه آماری (دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه در شهرستان دزفول) با استفاده از نظر صاحب‌نظران و پانل متخصصان حوزه معارف اسلامی، اساتید دانشگاه، سرگروه‌های آموزشی و دبیران با تجربه و مجرب این درس، پرسشنامه ارائه و ۱۰ سؤال حذف گردید و ۷۰ سؤال باقی مانده، اصلاح و تعدیل گردید. این مقیاس ۷۰ ماده‌ای، در طی یک مطالعه مقدماتی در اختیار ۲۸۰ نفر از دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه در شهرستان دزفول قرار گرفت. این مقیاس در ۴۸ سؤال تهیه و تنظیم شد. در وهله نخست، تحلیل عاملی با استفاده از نمودار سنگریزه،

تعداد عامل‌های برجسته موجود در ساختار عاملی میزان دینداری دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه در شهرستان دزفول شناسایی شدند

(نمودار ۱).

نمودار ۱- نمودار سنگریزه تحلیل عاملی ماده‌های میزان دینداری دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه در دزفول

همانطور که در نمودار ۱ مشاهده می‌شود، شیب نمودار از عامل ششم به بعد تخت می‌شود. پس، تحلیل عاملی براساس شش عامل پیش فرض صورت گرفت و براساس تحلیل مؤلفه‌های اصلی و چرخش واریانس عوامل و ماده‌های آنها در چهار عامل براساس ضرایب شناسایی و دو عامل دیگر به دلیل پایین بودن مقادیر و تعداد سؤالات و نامرتب بودن مفاهیم آنها، در دیگر عامل‌ها ادغام شد که نتایج ماتریس چرخش یافته آن در جدول ۱ آمده است.

سپس به منظور اطمینان از انسجام درونی متغیرها و کفایت تعداد آنها برای آزمون

تحلیل عاملی، از آزمون KMO2 و بارتلت ۳ استفاده می‌شود. نتایج نشان می‌دهد که مقدار آماره KMO، ۰/۹۲۵ بوده و آماره بارتلت ۱۳/۱۶۵۴۷ با سطح معنی‌داری ۰/۰۰۱، بنابراین متغیرها برای تحلیل عاملی مناسبند. برای انجام تحلیل عاملی مدل‌های مختلفی وجود دارد و با توجه به این که در این تحقیق، هدف تحلیل عاملی، تلخیص متغیرها و دستیابی به تعداد محدودی عامل برای اهداف پیش‌بینی می‌باشد، از روش تحلیل مؤلفه‌های اصلی برای استخراج عامل‌ها استفاده می‌شود.

براساس نتایج حاصل از تحلیل عاملی، چهار عامل که قابلیت تبیین بخشی از واریانس کل متغیرها را دارند، استخراج شد و پس از چرخش عاملی عامل‌های استخراج شده به شیوه وریماکس، مشخص شد که این چهار عامل در مجموع ۴۶/۹۴ درصد از تغییرات متغیر میزان دینداری دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه در شهرستان دزفول را تبیین می‌کند.

جدول شماره ۱: عوامل استخراج شده همراه با مقدار ویژه، درصد واریانس و درصد واریانس تجمعی

ردیف	عامل‌ها	تعداد سؤالات	مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد تجمعی
۱	اعتقادات	۱۶	۱۰/۹۷	۱۳/۷۲	۱۳/۷۲
۲	عبادات	۱۳	۱۰/۰۸	۱۲/۶۰	۲۶/۳۲
۳	عمل صالح	۱۲	۸/۳۰	۱۰/۳۷	۳۶/۷۰
۴	تعامل با طبیعت	۷	۸/۱۹	۱۰/۲۴	۴۶/۹۴

سپس برای شناسایی متغیرهای مربوط به هر عامل و نیز به منظور تفسیرپذیرتر نمودن عامل‌ها، از ماتریس مربوط به بار عاملی متغیرها استفاده می‌کنیم. در ماتریس به دست آمده، هر متغیری که بار بیشتری بر یک عامل داشته باشد به آن تعلق می‌گیرد و متغیرهایی که بار عاملی بیشتر از ۵٪ داشته‌اند، سطح معنی‌داری بسیار قابل قبولی با عامل مربوطه دارند.

جدول شماره ۲: ماتریس عاملی چرخش یافته مقیاس میزان دینداری دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه در شهرستان دزفول

رتبه	ماده‌ها	بار عاملی هر یک از عامل‌ها			
		۱	۲	۳	۴
		اعتقادات	عبادات	عمل صالح	تعامل با طبیعت
۱	وجود قیامت برای اجرای عدالت خداوند ضروری است.	۰/۵۳۳			
۲	دین، زندگی فردی انسان را هدایت می‌کند.	۰/۵۶۶			
۳	دین، زندگی اجتماعی انسان را هدایت می‌کند.	۰/۶۳۵			
۴	کامل‌ترین برنامه را برای سعادت انسان، دین اسلام ارائه داده است.	۰/۶۳۳			
۵	روز قیامت، خداوند ممکن است از حق خود بگذرد، ولی از حق مردم نمی‌گذرد.	۰/۵۹۱			
۶	من معتقدم، هر آنچه که برای سعادت بشری لازم است در قرآن آمده است.	۰/۶۰۵			

			۰/۶۶۴	دین، راهنمای خوشبختی انسان‌ها در زندگی است.	۷
			۰/۵۰۱	هر نیکی که به انسان رسد، از جانب خداست و هر بدی که به او رسد از جانب خود انسان است.	۸
			۰/۶۴۶	دین اسلام، پاسخگوی نیازهای اجتماعی جوامع بشری است.	۹
			۰/۵۷۹	مرگ پایان زندگی نیست، بلکه مرحله دیگری از زندگی جاوید است.	۱۰
			۰/۶۷۴	یاد خدا، آرامش قلبی در دلم ایجاد می‌کند.	۱۱
			۰/۶۸۲	وظایف دینی خود را می‌شناسم.	۱۲
			۰/۶۱۲	به روز قیامت اعتقاد دارم.	۱۳
			۰/۶۳۳	به وجود فرشتگان الهی اعتقاد دارم.	۱۴
			۰/۶۱۵	در انجام کارها به خدا توکل می‌کنم.	۱۵
			۰/۵۰۰	از آنچه خدا به من داده راضی و خشنودم.	۱۶

		۰/۶۰۵	بهترین تجربه‌های دینی من، وقتی بوده که هنگام عبادت و دعا احساس معنوی خاصی داشتم.	۱۷
		۰/۵۹۳	هنگام دعا کردن، احساس می‌کنم خدا به من توجه ویژه‌ای دارد.	۱۸
		۰/۶۰۲	خدا را به خاطر نعمت‌هایی که به من داده، شکر می‌کنم.	۱۹
		۰/۵۸۲	پس از تضرع به درگاه خداوند احساس می‌کنم سبک شده‌ام.	۲۰
		۰/۶۰۴	قران کریم، راهنمای مناسبی برای زندگی من بوده است.	۲۱
		۰/۵۴۸	اول وقت نماز می‌خوانم.	۲۲
		۰/۵۱۹	از خدا می‌خواهم برای انجام کارها به من کمک کند.	۲۳
		۰/۶۵۶	سعی می‌کنم برای خواندن نمازهای واجب به مسجد بروم.	۲۴
		۰/۵۱۹	سعی می‌کنم نمازم قضا نشود.	۲۵
		۰/۵۱۵	مقید هستم قضای روزه‌هایی را که نگرفته‌ام به جا آورم.	۲۶
		۰/۷۶۵	در نماز جمعه شرکت کرده‌ام.	۲۷

		۰/۵۶۶	نمازهای واجب را اول وقت خوانده‌ام.	۲۸
		۰/۵۴۵	به خاطر نعمت‌های خداوند شکرگذار او هستم.	۲۹
	۰/۵۴۷		به پدر و مادرم احترام می‌گذارم.	۳۰
	۰/۵۸۴		برای حل مشکلات مردم تلاش می‌کنم.	۳۱
	۰/۵۴۴		با دیگران خوش اخلاق هستم.	۳۲
	۰/۶۲۳		حل مشکلات دیگران را به حل مشکلات خود ترجیح می‌دهم.	۳۳
	۰/۵۳۵		سعی می‌کنم در انجام کارها مطابق دستورات خداوند عمل کنم.	۳۴
	۰/۵۷۵		نسبت به مؤمنین علاقه زیادی دارم.	۳۵
	۰/۵۴۰		شرکت در امور خیریه را وظیفه خود می‌دانم.	۳۶
	۰/۵۰۶		پشت سر کسی، بدگویی نکرده‌ام.	۳۷
	۰/۵۷۰		از خطای افرادی که مرا رنجانیده‌اند، گذشت می‌کنم.	۳۸
	۰/۷۵۷		کتاب‌های دینی را مطالعه می‌کنم.	۳۹

۴۰	سختی‌های زندگی را تحمل می‌کنم.	۰/۶۰۷	
۴۱	با ناکامی‌های زندگی کنار می‌آیم.	۰/۶۲۲	
۴۲	شکستن بی‌دلیل شاخه درختان را، ناپسند می‌دانم.	۰/۵۲۳	
۴۳	آزار و اذیت نکردن حیوانات را، وظیفه اخلاقی خود می‌دانم.	۰/۵۵۳	
۴۴	آبیاری گیاهان و درختان اطراف منزل را دوست دارم.	۰/۵۱۷	
۴۵	هیزم‌های خاموش نشده در کنار درختان یا طبیعت را خاموش می‌کنم.	۰/۵۰۶	
۴۶	از شنیدن اخبار مربوط به نشت نفت در دریا ناراحت می‌شوم.	۰/۵۷۱	
۴۷	ریختن زباله در کوچه و خیابان را ناپسند می‌دانم.	۰/۵۹۳	
۴۸	آلوده کردن رودخانه‌ها را گناه بزرگ می‌دانم.	۰/۶۳۶	

تحلیل عاملی نشان داد که مقیاس میزان دینداری دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه در شهرستان دزفول، متشکل از چهار عامل است که در مجموع ۴۶/۹۴ درصد از واریانس کل مقیاس را تبیین می‌کنند. عامل اول، اعتقادات نامیده شد و متشکل از ماده‌های ۱-۲-۳-۴-۵-۶-۷-۸-۹-۱۰-۱۱-۱۲-۱۳-۱۴-۱۵-۱۶ بود که ۱۳/۷۲

درصد از واریانس کل مقیاس را تبیین کرد. عامل دوم، عبادات نامیده شد و متشکل از ماده‌های ۱۷-۱۸-۱۹-۲۰-۲۱-۲۲-۲۳-۲۴-۲۵-۲۶-۲۷-۲۸-۲۹ بود که ۱۲/۶۰ درصد از واریانس کل مقیاس را تبیین کرد. عامل سوم، عمل صالح نامیده شد و متشکل از ماده‌های ۳۰-۳۱-۳۲-۳۳-۳۴-۳۵-۳۶-۳۷-۳۸-۳۹-۴۰ بود که ۱۰/۳۷ درصد از واریانس کل مقیاس را تبیین کرد. عامل چهارم، تعامل با طبیعت نامیده شد و متشکل از ماده‌های ۴۲-۴۳-۴۴-۴۵-۴۶-۴۷-۴۸ بود که ۱۰/۲۴ درصد از واریانس کل مقیاس را تبیین کرد. لذا پرسشنامه میزان دینداری دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه در شهرستان دزفول، شامل ۴۸ سؤال ۶ گزینه‌ای شامل گزینه‌های (همیشه (۶)، اکثر اوقات (۵)، معمولاً (۴)، گاهی اوقات (۳)، به ندرت (۲)، هرگز (۱)) می‌باشد، که در چهار حیطة، بر اساس تحلیل عاملی تنظیم شده است.

۲. پرسشنامه شیوه‌های فعال تدریس با رویکرد اسلامی در درس دین و زندگی

این پرسشنامه دارای ۵ مؤلفه براساس روش تدریس فعال و ۵ مؤلفه براساس روش تدریس سنتی با در نظر گرفتن اهداف تحقیق حاضر، در ۱۰ سؤال که ۵ سؤال اول مربوط به شیوه‌های فعال تدریس با رویکرد اسلامی و ۵ سؤال دوم مربوط به روش تدریس سنتی است، طراحی شد.

میزان آلفای کرونباخ برای مؤلفه‌های پرسشنامه میزان دینداری دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه در شهرستان دزفول، بین ۰/۸۰۲ تا ۰/۹۵۵ و برای پرسشنامه روش تدریس فعال با رویکرد اسلامی و سنتی ۰/۷۱۴ محاسبه شد.

جدول شماره ۳: شاخص‌های مرکزی و پراکنندگی مقایسه میزان دینداری دانش‌آموزان با توجه به نوع روش تدریس (فعال - سنتی) معلمان درس دین و زندگی دوره دوم متوسطه در شهرستان دزفول

شاخص‌های توصیفی						گروه
در دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه در شهرستان دزفول						
روش تدریس سنتی			روش تدریس فعال			
انحراف معیار	میانگین	تعداد	انحراف معیار	میانگین	تعداد	
۳۴/۲۰	۲۳۵/۷۴	۱۵۰	۳۵/۸۶	۲۴۶/۲۳	۲۲۰	دینداری
۱۲/۴۵	۸۴/۱۹	۱۵۰	۱۲/۰۲	۸۷/۴۴	۲۲۰	اعتقادات
۱۲/۷۱	۶۰/۴۸	۱۵۰	۱۲/۰۹	۶۴/۴۳	۲۲۰	عبادات
۹/۸۳	۵۶/۰۴	۱۵۰	۱۰/۰۷	۵۹/۱۰	۲۲۰	عمل صالح
۶/۵۷	۳۴/۰۲	۱۵۰	۶/۵۷	۳۵/۶۳	۲۲۰	تعامل با طبیعت

همان طوری که در جدول ۳ مشاهده می‌شود، میانگین و انحراف معیار نمره دینداری دانش‌آموزان با روش تدریس فعال معلمان (۲۴۶/۶۱ و ۳۵/۸۶) و روش تدریس سنتی معلمان (۲۳۵/۷۴ و ۳۴/۲۰) در درس دین و زندگی دوره دوم متوسطه در شهرستان دزفول بود. میانگین و انحراف معیار نمره اعتقادات دانش‌آموزان با روش تدریس فعال معلمان (۸۷/۴۴ و ۱۲/۰۲) و روش تدریس سنتی معلمان (۸۴/۱۹ و ۱۲/۴۵) محاسبه شد. میانگین و انحراف معیار نمره عبادات دانش‌آموزان با روش تدریس فعال معلمان (۶۴/۴۳ و ۱۲/۰۹) و روش تدریس سنتی معلمان (۶۰/۴۸ و ۱۲/۷۱) بود. میانگین و انحراف معیار نمره عمل صالح دانش‌آموزان با روش تدریس فعال معلمان (۵۹/۱۰ و ۱۰/۰۷) و روش تدریس سنتی معلمان (۵۶/۰۴ و ۹/۸۳) به دست آمد. میانگین و انحراف معیار نمره تعامل با طبیعت دانش‌آموزان با روش تدریس فعال معلمان (۳۵/۶۳ و ۶/۶۶) و روش تدریس سنتی معلمان (۳۴/۰۲ و ۶/۵۷) در درس دین و زندگی دوره دوم متوسطه در شهرستان دزفول می‌باشد.

جدول شماره ۴: نتایج تحلیل کواریانس تک متغیره آنوا (ANOVA) روی نمرات دینداری دانش‌آموزان با توجه به نوع روش تدریس (فعال - سنتی) معلمان درس دین و زندگی دوره دوم متوسطه در شهرستان دزفول

نوع آزمون	Eta2	سطح	معناداری	F آزمون	میانگین نمرات	درجه آزادی	میانگین نمرات	میانگین نمرات
بین گروهی	۰/۸۸۸	۰/۰۲۷	۰/۰۰۲	۱۰/۱۴۹**	۱۲۵۷۴/۱۸۱	۱	۱۲۵۷۴/۱۸۱	
خطا					۱۲۳۸/۹۴۸	۳۶۸	۴۵۵۹۳۳/۰۱۹	
کل						۳۶۹	۴۶۸۵۰۷/۲۰۰	

** معناداری حتی در سطح ۰/۰۱ * معناداری حتی در سطح ۰/۰۵

چنانکه در جدول ۴ ملاحظه می‌شود چون آزمون F محاسبه شده دینداری دانش‌آموزان با توجه به نوع روش تدریس (فعال - سنتی) معلمان درس دین و زندگی دوره دوم متوسطه در شهرستان دزفول در برابر تغییر (F = ۱۰/۱۴۹ و P = ۰/۰۰۲) در سطح خطای ۰/۰۵ معنی دار است؛ پس می‌توان چنین اظهار نمود و نتیجه گرفت که با اطمینان ۹۵٪ بین میانگین نمرات دینداری دانش‌آموزان با روش تدریس فعال معلمان (۲۴۶/۶۱ و ۳۵/۸۶) و روش تدریس سنتی معلمان (۲۳۵/۲۰ و ۳۴/۲۰) در درس دین و زندگی دوره دوم متوسطه در شهرستان دزفول تفاوت معناداری وجود دارد، که این تفاوت به نفع دانش‌آموزان با روش تدریس فعال معلمان در بالا بودن میزان دینداری در بعد از تدریس درس دین و زندگی دوره دوم متوسطه می‌باشد. یعنی دانش‌آموزانی که با روش تدریس فعال توسط معلمان درس دین و زندگی دوره دوم متوسطه آموزش دیده‌اند، از میزان دینداری بالاتری نسبت به دانش‌آموزانی که با روش تدریس سنتی توسط معلمان درس دین و زندگی دوره دوم متوسطه آموزش دیده‌اند، برخوردار می‌باشند. (F = ۱۰/۱۴۹ و سطح معنی داری $p < ۰/۰۵$). پس فرضیه اصلی پژوهش (بین دینداری دانش‌آموزان با توجه به نوع روش تدریس (فعال - سنتی) معلمان درس

دین و زندگی دوره دوم متوسطه در شهرستان دزفول تفاوت وجود دارد) تأیید می‌شود.

جدول شماره ۵: نتایج تحلیل واریانس چند متغیری مانوا (MANOVA) روی نمرات مؤلفه‌های دینداری دانش‌آموزان با توجه به نوع روش تدریس (فعال - سنتی) معلمان درس دین و زندگی دوره دوم متوسطه در شهرستان دزفول

نام آزمون	مقدار	آزمون F	درجه آزادی فرضیه	درجه آزادی خطا	سطح معناداری	Eta2	توان آزمون
اثر پیلائی	۰/۰۲۷	**۲/۵۷۰	۴	۳۶۵	۰/۰۳۸	۰/۰۲۷	۰/۷۲۳
آزمون لامبدای ویلکز	۰/۹۷۳	**۲/۵۷۰	۴	۳۶۵	۰/۰۳۸	۰/۰۲۷	۰/۷۲۳
آزمون اثر هلترینگ	۰/۰۲۸	**۲/۵۷۰	۴	۳۶۵	۰/۰۳۸	۰/۰۲۷	۰/۷۲۳
آزمون بزرگترین ریشه روی	۰/۰۲۸	**۲/۵۷۰	۴	۳۶۵	۰/۰۳۸	۰/۰۲۷	۰/۷۲۳

** معناداری حتی در سطح ۰/۰۱ * معناداری حتی در سطح ۰/۰۵

همان‌طوری که در جدول ۵ ملاحظه می‌شود به طور کلی سطوح معنی‌داری همه آزمونها، بیانگر آن است که بین نمرات مؤلفه‌های دینداری (اعتقادات، عبادات، عمل صالح، تعامل با طبیعت) دانش‌آموزان با توجه به نوع روش تدریس (فعال - سنتی) معلمان درس دین و زندگی دوره دوم متوسطه در شهرستان دزفول، از لحاظ حداقل یکی از متغیرها، تفاوت معنی‌داری وجود دارد. قابل ذکر است که آزمون لامبدای ویلکز با مقداری برابر ۰/۹۷۳ و آزمون $F=۲/۵۷۰$ تفاوت معناداری را میان نمرات مؤلفه‌های دینداری (اعتقادات، عبادات، عمل صالح، تعامل با طبیعت) دانش‌آموزان با توجه به نوع روش تدریس (فعال - سنتی) معلمان درس دین و زندگی دوره دوم

متوسطه در شهرستان دزفول در سطح ۰/۰۵ نشان می‌دهد. برای بررسی بیشتر بین میانگین نمرات مؤلفه‌های دینداری (اعتقادات، عبادات، عمل صالح، تعامل با طبیعت) دانش‌آموزان با توجه به نوع روش تدریس (فعال - سنتی) معلمان درس دین و زندگی دوره دوم متوسطه در شهرستان دزفول، از آزمون تحلیل واریانس یک‌راهه در متن مانوا استفاده شده است.

جدول شماره ۶: نتایج تحلیل واریانس یک‌راهه آنوا (ANOVA) در متن مانوا برای متغیرهای مؤلفه‌های دینداری (اعتقادات، عبادات، عمل صالح، تعامل با طبیعت) دانش‌آموزان با توجه به نوع روش تدریس (فعال - سنتی) معلمان درس دین و زندگی دوره دوم متوسطه در دزفول

توان آزمون	Eta2	سطح معناداری	آزمون F	میانگین مجذورات	درجه آزادی	مجموع مجذورات	
۰/۷۰۸	۰/۰۱۷	۰/۰۱۲	۶/۳۱۶*	۹۴۰/۶۵۶	۱	۹۴۰/۶۵۶	اعتقادات
۰/۸۵۴	۰/۰۲۴	۰/۰۰۳	۹/۱۳۹**	۱۳۹۲/۸۵۶	۱	۱۳۹۲/۸۵۶	عبادات
۰/۸۲۶	۰/۰۲۲	۰/۰۰۴	۸/۴۳۶**	۸۴۰/۱۰۱	۱	۸۴۰/۱۰۱	عمل صالح
۰/۶۲۶	۰/۰۱۴	۰/۰۲۳	۵/۲۳۰*	۲۲۹/۷۹۷	۱	۲۲۹/۷۹۷	تعامل با طبیعت

** معناداری حتی در سطح ۰/۰۱ * معناداری در سطح ۰/۰۵

همانگونه که در جدول فوق ملاحظه می‌شود، چون آزمون F محاسبه شده مؤلفه‌های دینداری (اعتقادات، عبادات، عمل صالح و تعامل با طبیعت) دانش‌آموزان با توجه به نوع روش تدریس (فعال - سنتی) معلمان درس دین و زندگی دوره دوم متوسطه در شهرستان دزفول در برابر تغییر در سطح خطای ۰/۰۵ معنی دار است. پس می‌توان چنین اظهار نمود و نتیجه گرفت که با اطمینان، ۹۵٪ دانش‌آموزانی که با روش تدریس فعال با رویکرد اسلامی توسط معلمان درس دین و زندگی دوره دوم متوسطه آموزش دیده‌اند، از میزان دینداری بالاتری نسبت به دانش‌آموزانی که با روش تدریس سنتی توسط معلمان درس دین و زندگی دوره دوم متوسطه آموزش دیده‌اند، برخوردار می‌باشند.

نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از تحلیل عاملی اکتشافی نشان داد که مقیاس میزان دینداری دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه در شهرستان دزفول، متشکل از چهار عامل است که در مجموع ۴۶/۹۴ درصد از واریانس کل مقیاس را تبیین می‌کنند. عامل اول، اعتقادات نامیده شد که ۱۳/۷۲ درصد از واریانس کل مقیاس را تبیین کرد. عامل دوم، عبادات نامیده شد و ۱۲/۶۰ درصد از واریانس کل مقیاس را تبیین کرد. عامل سوم، عمل صالح نامیده شد و ۱۰/۳۷ درصد از واریانس کل مقیاس را تبیین کرد. عامل چهارم، تعامل با طبیعت نامیده شد. سؤالات مورد تأیید، شامل اعتقادات به شیطان، امر به معروف و نهی از منکر، روز قیامت، قرآن، ظهور حضرت مهدی، فرشتگان و وجود خداوند، نترسیدن از مرگ، نزدیکی به خداوند، داشتن احساس معنوی نسبت به زندگی، اهل بیت و ترس از خدا و توبه، شرکت در فعالیت‌های دینی و مذهبی همچون نماز جمعه و ماه رمضان و آموزش قرآن، عقاید، احکام و... می‌باشند. همانگونه که یافته‌های مربوط به هریک از مؤلفه‌های سنجش دینداری نشان داد، مؤلفه‌های سنجش میزان دینداری با مؤلفه‌های تربیت دینی از دیدگاه قرآن، شامل رشد عقلانی (بقره، آیه ۲۴۲ و ۱۶۴؛ حج، آیه ۴۶)؛ اخلاقی (جمعه، آیه ۲)، اجتماعی (مائده، آیه ۲؛ مؤمنون آیه ۵۲؛ انبیاء، آیه ۹۲؛ حجرات، آیه ۱۰، حشر، آیه ۹)؛ (امیدیان و دهقانی، ۱۳۹۴، ۱۴) نیز همخوان است. نوجوانان در جامعه‌ای اسلامی زندگی می‌کنند، بنابراین مقیاس دینداری نیز باید کامل و جامع با رویکردی اسلامی باشد.

شاخصه‌های دینداری از منظر اسلام و حضرت علی علیه السلام با رویکردی درون دینی به ارائه ویژگی‌ها و نشانه‌هایی می‌پردازد که یک فرد مؤمن و معتقد به اسلام باید آنها را دارا باشد. شاخصه‌های دینداری از دیدگاه حضرت علی علیه السلام در خطبه‌های نهج البلاغه شامل معرفت دینی، ترک گناه، عمل صالح، اهتمام به واجبات، صدق و امانت، تقوا و پارسایی، فداکردن دنیا برای دین، وفای به عهد، تعادل برای خشم و رضا، دوری از هواپرستی، امر به معروف و نهی از منکر، پرهیز از مردم آزاری می‌باشند. پیداست پدیده دینداری پدیده‌ای جامع، کامل چند بعدی درونی، بیرونی، ظاهری و باطنی است.

یافته دیگر پژوهش بیانگر آن است که شیوه‌های آموزش فعال معلمان درس دین و زندگی دوره دوم متوسطه با رویکرد اسلامی بر میزان افزایش دینداری دانش‌آموزان در ابعاد (اعتقادات، عبادات، عمل صالح، تعامل با طبیعت) مؤثر بوده‌اند. این یافته با نتایج پژوهش‌های گنجی (۱۳۸۳)، مؤمن نژاد (۱۳۹۲)، فلاح (۱۳۸۸)، غلامی، ملکی و امامی‌ریزی (۲۰۱۱)، چی‌دی (۲۰۱۳)، امامی‌ریزی، نجفی‌پور و میرشاه‌جعفری (۲۰۱۳) و سیتوما^۲ (۲۰۱۶) همسو می‌باشد. در تبیین یافته این پژوهش می‌توان اظهار داشت، شیوه‌های آموزش فعال در درس دین و زندگی مبتنی بر تعالیم دینی و مذهبی است. رسول اکرم ﷺ شیوه یادگیری مشارکتی در دوره نوجوانی را تأکید می‌کند (فاضلی، ۱۳۹۰، ۳۹-۴۰).

امام صادق علیه السلام نیز بر نقش بازی و فراهم‌سازی محیط برای یادگیری فعال فراگیر نیز تأکید می‌کند (کلینی، ۱۳۷۰، ۴۷ و ۴۶). حضرت علی علیه السلام بر آزادی و مشارکت فراگیر در فرایند یادگیری تأکید می‌نماید. روش تدریس مشارکتی در آموزه‌های دینی موجب مرتفع شدن معایب و اشکالات یادگیری می‌شود. در احادیث و روایات بر ارزش نقادانه شیوه‌های مشارکتی تأکید فراوانی شده است. امام صادق علیه السلام بیان معایب را مانند هدیه ارزشمند می‌شمارد. حضرت علی علیه السلام از مردم می‌خواهد که او را نقد و ارزیابی کنند. امام خمینی (ره) مشارکت را روشی برای اصلاح و رشد معرفی می‌کند. از طرفی روش تدریس مشارکتی موجب افزایش خلاقیت و اعتماد به نفس و یادگیری می‌شود. حضرت علی علیه السلام می‌فرماید: «کسی که با انسان‌های دیگر مشورت می‌کند در عقل‌های آنان شریک است».

روش داستان‌گویی و قصه‌گویی نیز روش تربیتی قرآن کریم است. قرآن کریم درباره اهمیت قصه از لحاظ تأثیری که در ارشاد و اصلاح رفتار مردم دارد، می‌فرماید: «همانا در قصه‌های آنان برای خردمندان عبرتی است». روش داستان‌گویی با برانگیختن حس کنجکاوی و فعال‌سازی طرح‌واره‌های ذهنی از طریق قیاس، استعاره‌ها و ارائه الگوهای عینی و مشهود شایسته مذهبی و دینی، موجب یادگیری بهتر مفاهیم

1. Chidi.

2. Situma.

تربیتی و ماندگاری مطالب می‌شود. دانش‌آموزان از الگوهای ارائه شده به صورت غیر مستقیم می‌آموزند. گاهی با شخصیت داستان هم‌نویسی می‌کنند یا با شنیدن داستان از حوادث و رویدادهای ناخوشایند و یا غیر انسانی به اصلاح رفتار و تهذیب رفتار خود می‌پردازند. شنیدن داستان مانع خستگی، افزایش انگیزش و علاقه برای یادگیری می‌شود. (خلجی، ۱۳۹۲، ۱۱۳-۱۰۹). روش تدریس گردش علمی نیز از روش‌های آموزشی مورد تأکید اسلام است. خداوند در قرآن بر مسافرت و مشاهده آثار علم و قدرت بی نظیر تأکید می‌کند. زیرا تفکر و تأمل در جلوه‌های علم و حکمت و زیبایی‌های جهان طبیعت، موجب تقویت ایمان و دینداری نسبت به خدا خواهد شد (فصلت، آیه ۳ و غاشیه آیه‌های ۱۷ تا ۲۰). درس دین و زندگی، دانش‌آموزان را با معرفت دینی و آموزه‌های اخلاقی و مذهبی آشنا می‌کند. چنانچه درس، براساس روش‌های آموزشی مبتنی بر رویکرد اسلامی همچون یادگیری مشارکتی، داستان‌گویی، پرسش و پاسخ و گردش علمی تدریس شود. به طور قطع بر نگرش دانش‌آموزان در سطح بالای سازماندهی ارزش‌ها و اعتقادات و عمل صالح و به عبارتی دینداری، تأثیرگذار خواهد بود.

کتاب‌شناسی

۱. تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، غرر الحکم و درر الکلم، دار الکتب الإسلامی، قم، ۱۴۱۰ ق.
۲. خلجی، حسن (۱۳۹۱)، بررسی تأثیر تربیتی قصه‌های قرآنی در تربیت دینی کودکان، نشریه علمی - تخصصی پژوهش‌نامه تربیت تبلیغی، شماره اول.
۳. موحد، مجید، دلبری، محمد (۱۳۸۳)، دینداری سنتی و نگرش نسبت به دموکراسی، مجله علوم اجتماعی، سال اول، شماره سوم.
۴. شجاعی زند، علیرضا، (۱۳۸۴)، «مدلی برای سنجش دینداری ایران»، مجله جامعه‌شناسی ایران دوره ششم، شماره اول.
۵. فاضلی، مهسا (۱۳۹۰)، اصول و مراحل تربیت دینی کودکان با تأکید بر سخنان و سیره عملی رسول خدا ﷺ، معرفت، سال بیستم، شماره ۱۶۰، فروردین ۱۳۹۰.
۶. فلاح، ن. (۱۳۸۸)، پایان‌نامه تأثیر روش سنتی و روش مشارکتی بر پیشرفت تحصیلی و نگرش به یادگیری درس معارف اسلامی دانش‌آموزان دوره پیش دانشگاهی شهر تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز.
۷. کیانی، سمیه و نصرآبادی، حسنعلی بختیار (۱۳۹۰)، اهداف، اصول و روش‌های تربیت اخلاقی از دیدگاه خواجه نصیرالدین طوسی، پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، سال نوزدهم، دوره جدید، شماره ۱۲.

۸. کلینی، محمدبن یعقوب (۱۳۷۰)، اصول کافی، ترجمه و شرح محمدباقر کمره‌ای، تهران، اسوه.
۹. گنجی، محمد (۱۳۸۳)، تبیین وضعیت دینداری دانشجویان دانشگاه اصفهان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه اصفهان.
۱۰. مؤمن نژاد، محمدرضا (۱۳۹۳)، اثربخشی آموزش آموزه‌های مذهبی کتاب دین و زندگی بر دینداری دانش‌آموزان پسر (سوم متوسطه) شهرستان گتوند، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد دزفول.
11. Chidi, I. L. (2013) Methods and materials for Religious Education in Adult Education in Eneucou State, *European Journal of Educational Studies* 5(L), 123-129.
12. Gholami, A., Maleki, H., Emami Rizi, C (2011) Studying the effectiveness degree of active teaching methods on religious and moral education of students at fifth grade of primary school in shiraz from teachers. Point of view. *Social and Behavioural sciences*. 15 (2011) 2132-2136.
13. Situma, J. (2016) Methods used by teachens to teach Christian Religious Education in secoudary Schools in Kimilil. In Bungoma country *Biritish Journal of Education*, Vol 4, No1. 1-8.
14. Emamirizi, C, Najafifour, M., Mishah Jafari, E (2013) The effect of the active teaching method on the academic achievement in the Religious Concepts. *Social and Behavioral Sciencences* 83(2013) 204-207.

